

อิเหนา : งามเพราพริ้งเพริศเฉิดฉิน

นิตา มีสุข*

ตำนานป็นหทัยของชาวใต้เป็นแรงบันดาลใจให้เกิด “อิเหนา” วรรณคดีการละครยอดเยี่ยมชิ้นในวรรณกรรมไทย อิเหนาซึ่งเป็นตัวละครเอกของเรื่องเป็นตัวละครเอกที่มีสีสันประทับใจคนไทยอย่างยิ่ง แม้แต่สุนทรภู่ยังให้พระอภัยมณีรำพึงถึงว่า “ครั้งอิเหนาเฝ้าเมืองเรื่องยังมี เรายังดีกว่าอิเหนาเป็นเท่าไร” ภาพของเจ้าชายอายุเยาว์ที่มีความหยิ่งในวงศ์ตระกูล มีความเชื่อมั่นในการกระทำของตนจนกลายเป็นต้อตึง ถึงขนาด “ว่าแต่เขา อิเหนาเป็นเอง” และมีความทรนงที่จะไม่ยอมแพ้แก่อุปสรรคทุกประการ เป็นภาพที่ผู้รักวรรณคดียังถกเถียงกันอยู่ว่า พฤติกรรมของอิเหนาควรจะเป็นตัวอย่างได้เพียงใด แต่สิ่งที่นักอ่านทุกคนยอมรับตรงกันก็คือ อิเหนาเป็นตัวละครที่มีบุคลิกดี รูปร่าง มีกิริยามารยาท ใฝ่หาวิชาไพเราะต่อบุคคลทั่วไปไม่ว่าจะเป็นผู้มีวุฒิยังหรือหย่อน แม้กระทั่งพี่เลี้ยงติดตามตัว อิเหนายังเรียกว่า พี่ ทุกคำในยามสนทนา ความงามสง่าในบุคลิกของอิเหนานั้นทำให้ชาวเมืองพากันหลงใหลถึงขนาดที่เคยโกรธก็ลืมโกรธ ดังความว่า

ครั้นเห็นพระองค์ทรงม้ามา
บ้างตั้งตาพิณพิศวง
บ้างบังคมชมโฉมภูวนาย

ที่แค้นขัดอหทัยก็ลืมไป
ตะลึงแลรูปทรงหลงไหล
ความงามกระไรเหมือนเทวา
(เล่ม 2 หน้า 147)

เมื่อกล่าวถึงบุคลิกภาพแล้ว สิ่งที่เป็นความจริงประการหนึ่งก็คือ บุคลิกภาพของบุคคลย่อมมีความสัมพันธ์อย่างชัดเจนกับการแต่งกาย ผู้ไม่ใส่ใจในการแต่งกายมักกลายบุคลิกภาพในส่วนอื่นๆ ด้วย ส่วนผู้มีรสนิยมในการแต่งกายย่อมใส่ใจที่จะวางบุคลิกของตนให้เป็นที่พอใจของผู้พบเห็น กวีผู้สร้างสรรค์วรรณคดีเรื่องอิเหนาได้วางบทที่แสดงถึงความประณีตในการแต่งกายของอิเหนาไว้อย่างสมจริง เป็นการ “แต่งองค์ทรงเครื่อง” ที่เหมาะสมกับบุคลิกของตัวละครและเหมาะสมกับสถานการณ์ในเรื่องอย่างมีรสนิยม

ธรรมเนียมนิยมในการเขียนละครไม่ว่าเรื่องใดๆ ก็จะมีการกล่าวถึงการแต่งกายของตัวละครสำคัญเสมอ ตัวละครเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นตัวใดจะแต่งกายอย่างไรที่เรียกว่าทรงเครื่องทั้งสิ้น สิ่งเดียวที่ทำให้ผู้ชมเห็นความแตกต่างของตัวละครก็คือ “เครื่องสวมศีรษะ” ดังที่ อารดา สุมิตร (2516 : 125) ได้กล่าวถึงการใช้เครื่องสวมศีรษะของตัวละครชายหรือที่เรียกว่าตัวพระในละครเรื่องอิเหนาไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2 สรุปความได้ว่า กษัตริย์สวมชฎา กุมาร เช่น สียะตรา เมื่อยังเล็กเกล้าผม ใช้เกี้ยวประดับตั้งความว่า

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

“กันกวดกระหมวดมุ่นเมาลี ใส่เกี้ยวแก้วมณีเนวรัตน์” อิเหนาปลอมเป็นโจรป่าใช้ปืนจุเหรี้งหรือผ้าโพก ที่เลี้ยงสวมปืนจุเหรี้ง กิดาหยันใช้หมวกหูกะต่าย เป็นต้น

การแต่งกายของอิเหนาที่ปรากฏในบทละครเรื่องอิเหนา พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 มีอยู่มาก บางครั้งเป็นการกล่าวอย่างรวบรัด บางครั้งเป็นการกล่าวโดยละเอียด ตอนที่มีการกล่าวโดยละเอียดพบมากกว่า 20 ครั้ง ล้วนเป็นการแต่งกายซึ่งประณีต งดงาม เหมาะสมกับกาลเทศะและที่สำคัญจะมีกลิ่นหอมด้วยเสมอ

ลำดับของการแต่งกายของอิเหนา หลังจากอาบน้ำแล้ว อิเหนาจะใช้เครื่องหอมที่เรียกว่าสุคนธ์ก่อน จากนั้นอาจกล่าวถึงการทาแป้ง หลังจากตัวแห้งจึงแต่งกาย คือ เริ่มจากส่นับเพลลา ภูเขา ผ้านกแต่ง สวมฉลององค์ สวมเครื่องประดับ สวมมงกุฏ เหน็บกริช จึงเสร็จกระบวนการแต่งกาย ดังรายละเอียด ดังนี้

ลักษณะการแต่งกาย

การแต่งกายของอิเหนาไม่ว่าจะอยู่ที่ใด ส่วนใหญ่จะคล้ายกัน แตกต่างกันเฉพาะเมื่อปลอมตัวเป็นป็นหยีซึ่งเป็นโจรป่า อิเหนาจะเปลี่ยนเครื่องสวมศีรษะจากมงกุฏซึ่งแสดงความเป็นวงศ์เทวัญ ไปเป็นผ้าโพกศีรษะ และที่แต่งกายต่างออกไปจากความเป็นอิเหนา ซึ่งมีเพียงครั้งเดียวคือครั้งที่ปลอมตัวเป็นจรกา ดังรายละเอียดดังนี้

แต่งกายตามฐานะวงศ์เทวัญ

การแต่งกายตามฐานะของอิเหนาคือเป็นพระราชโอรสในวงศ์เทวัญ เป็นการแต่งกายที่ประณีต งดงาม แยกย่อยตามโอกาสที่แต่ง คือแต่งกายตามปกติเมื่อปรากฏตัวต่อหน้าผู้คนจำนวนมากและแต่งกายเมื่ออยู่ในที่ส่วนพระองค์เมื่อจะเสด็จไปหานาง ดังตัวอย่าง

แต่งกายปกติ เช่น ตอนเข้าเมืองดาหา

ทรงสุคนธ์รายรินกลิ่นเกลา
ภูษิตวิจิตรบรรจงทรง
อินทรธนูติดตันพระพาหา
ผ้าทิพย์ขลิบริมทับทิมแทน
ดาบประดับทับทรวงสายสร้อย
ทองกรวิเชียรช่วงตั้งดวงดาว
ทรงมงกุฏกรเจียรจรัส
ห้อยอุษะลมชายปลายปลิว
พระหัตถ์กุมกริชฤทธิรอน
ลงจากที่ประทับพลับพลา

ส่นับเพลลาเชิงกนกวิคคหงส์
ฉลององค์ดุนกุดันรังแตน
รื้อทองปัดหล้าปลายแขน
ชายไหวหัวแหวนสังวาลาว
เฟื้องห้อยพลอยแดงเขียวขาว
อำมรงค์เพชรพราวไปทุกนิ้ว
ผัดพัคตรีนวลละอองผ่องผิว
ดูดังจะเลื่อนลั่วลอยฟ้า
กรายกร่อนระทวยทั้งซ้ายขวา
เสด็จมาขึ้นทรงพาชี
(เล่ม 2 หน้า 146)

แต่งกายเมื่ออยู่ในพระราชวัง

เมื่ออิเหนาอยู่ในพระราชวัง เป็นการส่วนพระองค์ เช่น เมื่อจะเข้าห้องจินตหราหรือเข้าห้องมหายารัศมี อิเหนาจะไม่แต่งองค์เต็มที คือ ไม่สวมส่นับเพลลา นุ่งภูษาไม่เก็บชาย หรือที่เรียกว่า วางชาย ไม่ใช้เจียรบาด ชายไหว ชายแครง คงใช้แต่เข็มขัด ส่วนฉลององค์ไม่ใช้ ใช้แต่ชำโบะ และไม่ใช้เครื่องประดับอื่นๆ นอกจากดอกไม้ตั้งความตอนเสด็จไปหามหายารัศมี ความว่า

จึงเสด็จย่างเยื้องจรัสลี
ลูปไล่สุคนธาอำองค์
กวดชนงวพักตร์ผิวผ่อง
ทรงภูษานอกอย่างวางชาย
ชำโบริบทองกรองสุวรรณ
แจ่มแจ้งด้วยแสงจันทรา

มาเข้าที่ชำระสระสรง
กลืนส่งหอมตรลบอบอาย
จับแสงเทียนทองส่องพระฉาย
ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายพรายตา
ห้อยอุบะปะกันบุหงา
ก็ลีลาออกจากวังใน
(เล่ม 1 หน้า 236)

แต่งกายเมื่อปลอมตัวเป็นปันหยี (โจรป่า)

ขณะที่อิเหนาปลอมตัวเป็นโจรป่า อิเหนาจะไม่ใช้มงกุฏ คงใช้แต่ผ้าโพกบางครั้งก็สวมปันจุเหรีจ แต่ลักษณะการแต่งกายยังคงเป็นการ “แต่งองค์ทรงเครื่อง” ซึ่งประณีตงดงาม ดังตัวอย่างตอนปันหยีเข้าเมืองมะละกา ความว่า

ทรงสุคนธ์ปิ่นปรงกลิ่นเกลา
ทรงภูษายกแย่งนาคิน
เจียรबाटาดปักอย่างนอก
ทับทรวงจำหลักลายพรายเพรา
ทองกรแก้วชุมพูนทุ
อำมรงค์จนาค่าเมือง
ดาตสุวรรณพันโพกเกศา
ทรงอุบะเพชรพรายกระจ่ายเม็ด

สนับเพลาเชิงช่อเจิดจัน
ฉลององค์ติดอินทรธนูเนา
มะลิเลื้อยลอยดอกฉลุเจลา
งามเงาเนาวรัตน์จำรัสเรือง
ประดับบุษราคัมน้ำเหลือง
อร่ามเรืองเฟื่องห้อยพลอยเพชร
แต่งอย่างโจรป่าปันจุเหรีจ
แล้วเสด็จมาทรงอัสตร
(เล่ม 3 หน้า 125)

แต่งกายเมื่อปลอมตัวเป็นจรกา

การปลอมตัวเป็นจรกามีเพียงครั้งเดียว คือ หลังจากอิเหนาให้ทหารของตนทำเป็นชาวกะหมังกุหนิงเข้ามาปล้นเมืองดาหา เผาโรงมหรสพเพื่อให้เกิดความวุ่นวาย ท้าวดาหาไปบัญชาการดับไฟ จรกากับท้าวล่าสำขึ้นช้างมาช่วยดับไฟ อิเหนาได้โอกาสจึงปลอมตัวเป็นจรกามาลักันางบุษบาไป การแต่งกายครั้งนี้เป็นการปลอมตัวเป็นจรกา ซึ่งรูปร่างพังพี อิเหนาจึงต้องทั้งใช้ผ้าโพกและใช้สนับเพลาถึงสามชั้น ส่วนฉลององค์ก็ใส่สวมไว้ข้างใน นอกจากนี้ยังใช้เครื่องประดับสำหรับระตูเพื่อความแนบเนียนอีกด้วย ดังความว่า

จึงเข้าที่สรงสนานสำราญสกันธ
สนับเพลาเชิงอนซ้อนสามชั้น
ทรงภูษาสุวรรณชั้นนอก
ฉลององค์สอดสวมนมใน
ไม้ทรงเครื่องประดับสำหรับทรง
ทรงแต่เครื่องระตูต่ำซ้ำ

ทรงสุคนธ์สร้งสรค์
ผ้าพอกทองพรรณอำไพ
พินม่วงดวงดอกระกำไหว
ให้กายใหญ่เท่าท้าวจรกา
ตามวงศ้อสัตย์แดหา
กุมกริชฤทธาจรลี
(เล่ม 3 หน้า 16)

ลักษณะของเครื่องทรง

เครื่องทรงตามปกติของอิเหนา เป็นเครื่องต้นของกษัตริย์ แบ่งออกเป็น เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับและเครื่องสวมศีรษะ

เครื่องนุ่งห่ม ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ คือ สนับเพลา ภูษา จลององค์ และผ้าที่ใช้ตกแต่ง มี เจียรระบาด ชายไหว ชายแครงและชำโบะ รายละเอียดของเครื่องนุ่งห่มที่อิเหนาใช้มีดังนี้

สนับเพลา คือกางเกง ปลายขายาวประมาณท่อน่อง อาจปักส่วนชายหรือชายงอน ในเรื่องอิเหนา อิเหนาใช้สนับเพลาทั้ง 3 แบบ คือ

สนับเพลาธรรมดา เสด็จกลับเมืองกูเรปัน

สอดใส่สนับเพลาเนาหน่วง

โขมพัตถ์พินม่วงก้านขด

(เล่ม 1 หน้า 117)

สนับเพลาปัก เมื่อเสด็จไปเมืองหมันหยาศครั้งที่ 2

สอดใส่สนับเพลาพินตาด

ปักรูปสีหราชเหมหงส์

(เล่ม 1 หน้า 137-138)

สนับเพลาเชิงงอน เมื่อตอนอิเหนาออกจากเมืองดาหา เตรียมการลักนางบุษบา

เสด็จทรงสุคนธ์กลิ่นขจร

สนับเพลาเชิงงอนงามทรง

(เล่ม 2 หน้า 314)

การบรรยายรายละเอียดของชนิดและลายของสนับเพลาจะกล่าวถึงสนับเพลาธรรมดาซึ่งมีลักษณะดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงชนิดและลายของสนับเพลาของอิเหนา

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าโขมพัตต์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 208) อธิบายว่า เป็นผ้าใยไหม (ผ้าลินิน) ผ้าขาว ผ้าปาน ในที่นี้เป็นผ้าพื้นม่วงจึงน่าจะเป็นผ้าใยไหม	ปักหรือเขียนลายก้านขด ซึ่งเป็นชื่อลายชนิดหนึ่ง เขียนเป็นลายขดไปขดมา	โขมพัตถ์พินม่วงก้านขด

ตารางที่ 1 แสดงชนิดและลายของสนับเพลาของอิเหนา (ต่อ)

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าดาด พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 457)อธิบายว่า ชื่อผ้าชนิด หนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือ ทองแล่งจำนวนเท่ากันในที่นี้ไม่ได้ บอกว่าเป็นดาดเงินหรือดาดทอง (ปกติ ละครนิยมใช้ดาดทอง)	ปกรูปราชสีห์และหงส์	สอดใส่สนับเพลาพื้นดาด ปกรูปสีห์ราชเหมหงส์
ไม่บอกชนิดของผ้า	มีเชิงเป็นทองปกรูปนก	สนับเพลาเชิงกนกวิคคหงส์
ไม่บอกชนิดของผ้า	มีเชิงเป็นลายช่อ	สนับเพลาเชิงช่อเจิดจัน
ไม่บอกชนิดของผ้า	ปักด้วยไหมตกแต่งด้วยปัก แมลงทับ	ปักเนาปักแมงทับสลับไหม
ไม่บอกชนิดของผ้า	ปักเป็นรูปพญานาค	สนับเพลาเป็นรูปนาคินทร์

ภาษา คือ ผ้าทรงหรือผ้านุ่ง นุ่งทับสนับเพลาอีกครั้งหนึ่ง ปกติตัวละครจะนุ่งแบบจีบโจง ไว้หางหงส์ แต่ในการพรรณนามีทั้งที่ไม่ได้บอกลักษณะการนุ่ง นุ่งปล่อยชายและนุ่งจีบโจงไว้หางหงส์ เวลานั้นจีบโจง ไว้หางหงส์ น่าจะมีพนักงานช่วย ดังตัวอย่าง

ไม่บอกลักษณะการนุ่ง เช่น ตอนอิเหนาเข้าห้องจินตหรา

ทรงภูษาช่อชายลายกระบวน หอมหวานอวลอบดอกปะหนัน
(เล่ม 1 หน้า 216)

ถ้าเป็นการเตรียมรบจะมีการเย็บภูษาเพื่อไม่ให้เลื่อนหลุดด้วยดังเช่นตอนอิเหนาแปลงเป็นมิดาสปันหิเตรียมรบ

บรรจงทรงสอดสนับเพลา ภูษานุ่งห่มเนาไม่เลื่อนหลุด
(เล่ม 1 หน้า 158)

นุ่งปล่อยชาย เช่น ตอนอิเหนาเข้าห้องมาหยาธิบดี

ทรงภูษานอกอย่างวางชาย ปั้นเหน่งเพชรพรรณรายพรายตา
(เล่ม 1 หน้า 236)

นุ่งแบบจีบโจง ไว้หางหงส์ เช่น ตอนอิเหนาลาท้าวดาหาเข้าป่า เตรียมการลักนางบุษบา
ภูษาลายชายช่อสามชั้น เขียนสุวรรณไว้หางหงส์
(เล่ม 2 หน้า 314)

ตอนอิเหนาออกไปรับท้าวหมันหย้า
พนักงานเชิญพานภูษาถวาย สนับเพลาเพราพรายปลายสะบัด
ไว้หางหงส์ทรงเจียรระบาตรัด คาดเข็มขัดใจเพชรเม็ดไม่น้อย
(เล่ม 5 หน้า 109)

มีพี่เลี้ยงช่วยนุ่ง ดังเช่นตอนปันหยีเข้าเมืองหมันหย้า
สอดใส่สับเพลาภูษาทรง พี่เลี้ยงช่วยโจงผจงจีบจัด
(เล่ม 1 หน้า 206)

ในการแสดงละคร ตัวละครจะนุ่งผ้ายกเช่นเดียวกัน คงต่างกันเฉพาะสี ลาย หรือความเก่าใหม่ของผ้าซึ่งเป็นไปตามความสำคัญรวมทั้งฐานะของตัวละคร ส่วนในเรื่องอิเหนาการบรรยายการใช้ภาษาของอิเหนามีทั้งที่ให้รายละเอียดและไม่ให้รายละเอียด ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงชนิดและลายของภาษาของอิเหนา

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้ายก พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 :890) อธิบายว่า ผ้าไหมชนิดหนึ่งที่ทอยกเป็นดอกให้เป็นลายเด่นขึ้น ในที่นี้เป็นผ้ายกที่ไม่ใช่ของไทย	ลายก้านแย่ง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 :111) อธิบายว่า ชื่อลายชนิดหนึ่งซึ่งมีรูปโครงเป็นตาข่ายแย่งดอกแย่งก้านกัน	ทรงภูษายกแย่งอย่างนอก
ผ้ายก	กระหนก พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 60) อธิบายว่า ชื่อลายไทยประเภทหนึ่ง ใช้ผูกเขียนเป็นลวดลาย	พระทรงภูษายกกระหนกลาย
ผ้ายก	ลายก้านแย่งและลายกระหนกประกอบกัน	ทรงภูษาแย่งยกกระหนกกระหนาบ

ตารางที่ 2 แสดงชนิดและลายของภาษาของอิเหนา (ต่อ)

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้ายก	ลายครุฑจันนาค	ภาษายกแย่งครุฑกษัตริย์
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายก้านแย่ง	ทรงภาษายกอย่างลายกระบวน
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายช่อที่ชายภูเขา	ทรงภาษาช่อช้ายลายกระบวน
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายช่อสามชั้น เขียนทอง	ภาษาลายช้ายช่อสามชั้น เขียนสุวรรณไว้วางทางหงส์
น่าจะเป็นผ้าตาตระกำไหม	พื้นม่วงปักไหม	ทรงภาษาสุวรรณชั้นนอก พื้นม่วงดวงดอกระกำไหม
ผ้ายก	ลายพญานาค	ทรงภาษายกแย่งนาคิน
ผ้ายก	ลายกนก เชิงผ้าพื้นแดง มีลาย	ภาษายกกนกใน กรวยเชิงอำไพพื้นแดง
ไม่บอกชนิดของผ้า	ผ้าเขียนทอง	ภาษาเขียนสุวรรณกระสันทรง
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายทรงข้าวบิณฑ์ คือ ทรงคล้ายดอกบัวตูม	ภาษาทรงข้าวบิณฑ์ต่างกัน

ฉลององค์ คือ เสื้อ การแต่งกายของอิเหนาที่ปรากฏในบทละครมีทั้งที่สวมฉลององค์และไม่สวมฉลององค์
ฉลององค์ของอิเหนาที่กล่าวในบทละครมี 2 แบบ คือ ติดอินทรธนูและไม่กล่าวถึงอินทรธนู และเมื่อออกรบฉลอง
องค์ยังเป็นเกราะกันอาวุธด้วย ดังตัวอย่าง

ไม่สวมฉลององค์แต่ใช้ ซ่าโปะ ซึ่งคือผ้าคาดเอวของนักรบ ใช้ผ้าเนื้อดียาวพันเอวได้หลาย ๆ รอบ มี
ประโยชน์ในการคาดให้แน่น ใช้เป็นที่เหน็บอาวุธ ถือเป็นผ้าประจำตัวของนักรบ

อิเหนาเข้าห้องนางจินตหรา

ทรงภาษาช่อช้ายลายกระบวน

ซ่าโปะสีทับทิมกรองสุวรรณ

หอมทวนอวลอบดอกปะหนัน

ปั้นเหน่งเพชรพรายพรรณบรรจง

(เล่ม 1 หน้า 216)

อิเหนาเข้าห้องมหาวิทยาลัย

ทรงภูษานอกอย่างวางชาย ปิ่นแห่งเพชรพรรณรายพรายตา
ชำโบะชริบทองกรองสุวรรณ ห้อยอุบะปะกันบุหงา
(เล่ม 1 หน้า 236)

สวมฉลององค์ไม่มีอินทธรณู เช่น ตอน อิเหนาเสด็จในขบวนแห่เข้าเมืองหมันหยา
โหมดเทศร์ิ้วทองฉลององค์ กระสันทรงเจียรระบาทคาดทับ
(เล่ม 1 หน้า 48)

สวมฉลององค์มีอินทธรณู เช่นตอน อิเหนาเสด็จกลับกรุงเป็น
ฉลององค์อินทธรณูสะบัดคต ดุมประดับมรกตจรณา
(เล่ม 1 หน้า 117)

ฉลององค์เป็นเกราะ เช่นตอน อิเหนาที่ปลอมเป็นมิสาร์ปันหยีเตรียมรบ
ฉลององค์เกราะสุวรรณกันอาวุธ เจียรระบาทผาดผุดพรรณราย
(เล่ม 1 หน้า 158)

การแต่งตัวในการแสดงละคร ปกติตัวละครจะสวมฉลององค์ปักโดยกำหนดสีให้ตัดกับสีภูเขา ในเรื่อง
อิเหนาให้รายละเอียดเกี่ยวกับชนิดและลายของฉลององค์ของอิเหนาไว้ดังแสดงในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แสดงชนิดและลายของฉลององค์ของอิเหนา

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าโหมด พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตย- สถาน พ.ศ.2542 (2546 : 1313-1314) อธิบายว่า ผ้าชนิดหนึ่งซึ่งเดิมทำด้วย กระดาดทองตัดเป็นเส้นเหมือนเส้นทอง แล้วทอกับไหม ต่อมาใช้กระดาดเงิน กระดาดทองพันเส้นไหม ทอกับไหมสี	ไม่บอกลายบอกแต่สีว่า สีม่วง	ฉลององค์โหมดม่วงรุ่งระยับ
ผ้าโหมดเทศ พจนานุกรมฉบับราช- บัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 1314) อธิบายว่า ผ้าโหมดที่ทำมา จากอินเดีย	เป็นผ้ามีริ้วทอง	โหมดเทศร์ิ้วทองฉลององค์
ผ้าตาต	ไม่มีรายละเอียด	สอดใส่ฉลองพระองค์คาด

ตารางที่ 3 แสดงชนิดและลายของฉลององค์ของอิเหนา (ต่อ)

ชนิดของผ้า	ลาย	คำประพันธ์
ผ้าตาด	ปักประดับด้วยปักแมลงทับ	ฉลององค์ตาดปักปักแมลงทับ
ผ้าอัตลัด พจนานุกรมฉบับราช- บัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 1353) อธิบายว่า ชื่อผ้าชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหมควบกับเงินแล่งหรือ ทองแล่ง แต่ไหมมีจำนวนมากกว่า (เงินแล่งหรือทองแล่ง คือเงิน หรือทองที่รีดเป็นเส้นบาง ๆ)	ผ้าลายทอง	ฉลององค์อัตลัดลายสุวรรณ
ผ้าเข็มขาบ พจนานุกรมฉบับราช- บัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 198) อธิบายว่า ผ้าที่ ทอควบกับทองแล่งเป็นริ้ว ๆ ตามยาว	ลายคดกริช พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546 : 215) อธิบายว่า ชื่อลายชนิดหนึ่ง เป็นเส้นยาวคดไปมาอย่าง รูปกริช	ฉลององค์เข็มขาบคดกริช
ไม่บอกชนิดของผ้า	ลายกุดั่น พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 133) อธิบาย ว่า ชื่อลายเป็นดอกไม้ 4 กลีบ รวมกันอยู่เป็นพืด รังแตน พจนานุกรมฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2546 : 939) อธิบาย ว่า ลายที่มีรูปลักษณะคล้าย ดาวจกกลหรือดอกบัวแย้ม ในที่นี้จะหมายถึงฉลอง องค์ลายรังแตนดูนลายกุดั่น	ฉลององค์กุดั่นรังแตน

ผ้าที่ใช้ตกแต่ง ประกอบด้วย นวมคอ หรือกรองคอ หรือกรองคอ เจียรบาด ชายแครง และชายไหว
ลักษณะผ้าที่ใช้ตกแต่งและวิธีการใช้มีดังนี้

นวมคอ หรือ กรองคอ หรือ กรองคอ คือ ผ้าที่ใช้ทับฉลององค์มักปักด้วยอัญมณีมีค่าต่าง ๆ

เจียรบาด คือ ผ้าคาดเอว ใช้คาดทับภูษาและชายแครงอีกทีหนึ่ง

ชายแครง คือ ผ้าห้อยทับหน้าขาทั้งสองข้าง มี 2 ชิ้นชาย ขว

ชายไหว คือ ผ้าห้อยหน้าอยู่ระหว่างชายแครง เป็นผ้าชิ้นเดียว ใช้คาดทับเจียรบาดก่อนคาดเข็มขัดที่บางครั้งเรียกว่ารัดพระองค์

ทั้งเจียรบาด ชายไหวและชายแครง ใช้คาดทับภูษา (ในการแต่งกายละครหลังจากสวมฉลององค์แล้ว จึงนุ่งภูษาทั้งนี้มาเพื่อเก็บชายฉลององค์ไว้ในภูษาให้เรียบร้อย แต่ในการบรรยายจะบรรยายว่านุ่งสนับเพลา นุ่งภูษาทับแล้วจึงสวมฉลององค์ อาจเป็นเพราะต้องการความเป็นลำดับ) ต่อจากนั้นจะคาดชายแครงก่อน ขึ้น ถัดมาคือเจียรบาดใช้คาดทับสะเอวและสะโพก น่าจะใช้ประโยชน์ในการปิดทับชายพกให้เรียบร้อย ขึ้นสุดท้าย เป็นชายไหวแล้วจึงคาดเข็มขัด ในบทละครอาจกล่าวถึงหรือไม่กล่าวแต่มักจะกล่าวถึงปิ่นหนึ่ง คือ หัวเข็มขัด ซึ่งจะประดับด้วยอัญมณีมีค่าควรเมือง

ในการแต่งกายของอิเหนา อิเหนาจะแต่งกายโดยใช้ทั้งทั้งเจียรบาด ชายไหว และชายแครงเฉพาะเมื่อ เสด็จในลักษณะกระบวนแห่เกียรติยศ เท่านั้น ถ้าเป็นการแต่งกายเพื่อรบ การเดินทางไกล เสด็จส่วนพระองค์ใน พระราชฐานจะไม่ใช้ทั้งชายไหวและชายแครง

ตัวอย่างการนุ่งผ้าของอิเหนาที่ไม่ใช้ชายไหวชายแครง

เดินทางจากเมืองกูเร็นไปหมันหย

สอดใส่สนับเพลาพลาง

ฉลององค์ไหมดม่วงร่วงระยับ

เจียรบาดตาดทองแล่งล้วน

ทรงภูษาแย่งอย่างลายกระบวน

อบอุหรับจับกลิ่นหอมหวาน

เข็มขัดคาดค่าควรพระนคร

(เล่ม 1 หน้า 44)

ปิ่นหยี ย่าหรันเตรียมยกทัพพระบุตรมูมะงาดา

ต่างองค์ชำระสระสนาน

สนับเพลาเป็นรูปนาคินทร์

ต่างทรงสะอึงรัดบรรจง

สุคนธ์ธารเฟื่องฟุ้งจรงกลื่น

ภูษาทรงข้าวบิณฑ์ต่างกัน

ฉลององค์พื้นทองเจิดฉั่น

(เล่ม 4 หน้า 280)

เครื่องประดับ เครื่องประดับที่อิเหนาใช้เป็นประจำประกอบด้วย สังกวาล ตาบทศ ทับทรวง ทองกร อำมรงค์ ปิ่นหนึ่ง เครื่องประดับทั้งหมดนี้อิเหนาใช้เป็นประจำยกเว้นเมื่อเข้าห้องจินตหราและเข้าห้องมาหารัศมี ใช้เครื่องประดับเพียงเข็มขัดอย่างเดียว ดังรายละเอียดดังนี้

สังวาล คือ สร้อยที่ใช้คล้องเอวเรียงบำ สังวาลของตัวพระเนรียงบำทั้งสองข้าง ใช้ร่วมกับตาบทศ การกล่าวถึงสังวาลของอิเหนาพบว่ามี 2 ชนิด คือชนิดที่มีบานพับ ดังที่กล่าวว่า เฟื่องห้อยสังวาลบานพับ กับสังวาลที่ไม่มีบานพับ เช่นที่กล่าวว่า สังวาลประดับทับทิมพราย ส่วนรายละเอียดอาจบอกหรือไม่ได้บอกว่าประดับด้วยสิ่งใด ซึ่งน่าจะเป็นเพชรหรือพลอยมีค่าทั้งสิ้น

ทับทรวง คือเครื่องประดับรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนฝังเพชรพลอยติดอยู่ตรงที่ไขว้สังวาลด้านหน้า บางครั้งเรียกว่าตาบ หรือตาบหน้า หรือตาบทศ สายสร้อยพร้อมทับทรวงของ อิเหนา ส่วนมากจะบรรยายว่า ทับทรวงดวงกดัน คือทำด้วยทองประดับด้วยเพชรพลอย

ทองกร คือ กำไลข้อมือ การกล่าวถึงทองกรของอิเหนาให้รายละเอียดมาก ทำให้ทราบว่ามีอิเหนาใช้ทองกร ซึ่งคือกำไลแตกต่างกันหลายชนิด ถ้าเป็นกำไลทองจะใช้ทั้งสองแขน อาจเป็นข้างละ 7 ขอนหรือ 9 ขอน แต่ถ้าเป็นกำไลชนิดอื่นจะไม่บอกว่าสวมทั้งสองข้าง ดังตัวอย่างในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงลักษณะกำไลที่อิเหนาใช้

ลักษณะของกำไล	คำประพันธ์	โอกาสที่ใช้
- กำไลทอง 9 คู่,	- ทองกรแก้วคู่ชมพูชุน - ทองกรแก้วคู่ชมพูท	- ออกจากเมืองกูเรปันเพื่อไป หมั้นหยาดครั้งที่ 1 - เข้าเมืองมะละกา
- กำไลทอง 7 คู่	- ทองกรข้างละเจ็ดเส้นทรง	- เสด็จกระบวนแห่เข้าเมือง องค์ศรีปัตตรา
- กำไลเพชร	- ทองกรวิเชียรช่วงตั้ง ดวงดาว	อิเหนาเข้าเมืองดาหา
- กำไลประดับเพชร	- ทองกรแก้วประดับ ดวงจินดา	เข้าเมืองหมั้นหยาดครั้งที่ 1
- กำไลเพชรประดับทับทิมเจียรนัย	- ทองกรแก้วมณีเจียรไน	- ออกจากเมืองกูเรปันเพื่อไป หมั้นหยาดครั้งที่ 2
- กำไลประดับทับทิมแถว	- ทองกรประดับทับทิมราย - ทองกรแก้วแดงประดับ เนือง	- เข้าเมืองหมั้นหยาดครั้งที่ 2 - ลาตัวหมั้นหยาดไปช่วยดาหารบ
- กำไลทองประดับเพชรพลอย	- ทองกรแก้วกุดันบรรจง	- เข้าขบวนแห่สะพานที่เมือง กาหลัง
- กำไลประดับพลอยพม่า	- ทองกรแก้วพุกามวามวับ	เข้าพิธีสงฆ์น้ำพุทมนต์
- กำไลสลัก ลงยา	- ทองกรจำหลักลายลงยา	เตรียมรบ

อำมรงค์ คือ แหวน การกล่าวถึงอำมรงค์ของอิเหนา พบว่าโดยทั่วไปจะกล่าวถึงภาพให้เห็นว่าเป็นอำมรงค์ ที่งดงาม แวววาว มีค่ามาก เช่น “อำมรงค์รจนาค่าเมือง” มีบ้างที่กล่าวถึงชนิดของอำมรงค์ ซึ่งแยกได้เป็น 5 ชนิดคือ แหวนเพชร แหวนเรือนครุฑประดับเพชร แหวนทองลงยาประดับเพชร แหวนแถวประดับทับทิม ส่วนชนิดที่ 5

เป็นชนิดที่กล่าวว่าทำขึ้นใหม่ ใช้ทรงเรือนแหวนแบบฝรั่ง ซ่อนทึบเพลงไว้ที่ใต้ทับทิมหัวแหวนซึ่งมีลักษณะเป็นระย้า

การสวมแหวนของอิเหนาปกตินิยมสวมแหวนเพชรซึ่งมีตัวเรือนแหวนที่ต่างกัน มีการกล่าวถึงสวมแหวนทับทิมและแหวนแบบฝรั่งเพียงอย่างละครั้งเดียวเท่านั้น ลักษณะการสวมมีความหลายครั้งทีกล่าวถึงการสวมแหวนว่าสวมทั้งซ้ายและขวาหรือสวมทุกนิ้วและอิเหนาแต่งกายโดยไม่สวมแหวนอยู่ 2 ครั้ง คือ ตอนที่อิเหนาเข้าห้องจินตหราและตอนเข้าห้องมาหยาจารย์มี รายละเอียดการใช้แหวนของอิเหนาดังแสดงในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงลักษณะแหวนที่อิเหนาใช้

ลักษณะแหวน	คำประพันธ์	โอกาสที่ใช้
- แหวนเพชร	- อัมรงค์เพชรแพรวแวววิบ - อัมรงค์เพชรพราวไปทุกนิ้ว - อัมรงค์เพชรพราวทั้งซ้ายขวา - ทรงอัมรงค์เพชรมงกุฎแก้ว	- ออกจากเมืองกูเรปันเพื่อไปหมั้นหยาคครั้งที่ 1 - เข้าเมืองดาหา - เข้าขบวนแห่สะพานที่เมืองกาหลัง - ลาท้าวดาหาเข้าป่าเตรียมลักนางบุษบา
- แหวนเรือนครุฑ	- สอดใส่อัมรงค์เรือนครุฑ - อัมรงค์เพชรรัตนเรือนสุบรรณ	- เข้าเมืองหมั้นหยาคครั้งที่ 1 - เข้าเมืองหมั้นหยาคครั้งที่ 2
- แหวนลงยาประดับเพชรเม็ดใหญ่เท่ายอดบัวอ่อน	- อัมรงค์ลงยาประดับเพชร แต่ละเม็ดยอดใหญ่เท่าบัวอ่อน	- กลับเมืองกูเรปัน
- แหวนทับทิมแถว	- อัมรงค์รายริมทับทิมเม็ด	- เสด็จกระบวนแห่เข้าเมืององค์ศรีปัตตรา
- แหวน มีทรงเรือนแหวนแบบฝรั่งฝังทับทิมเป็นระย้า มีทึบเพลงซ่อนอยู่	- อัมรงค์เรือนฝรั่งฝังพลอย ระย้าย้อยไต้มณีมีทึบเพลง	- รับขบวนท้าวหมั้นหยาค

เครื่องสวมศีรษะ ตามฐานันดรศักดิ์ของอิเหนาคือเป็นราชโอรสในวงศ์เทวัญ ปกติอิเหนาใช้มงกุฎ ที่ในเรื่องกล่าวว่ามงกุฎแก้ว ดังความว่า ทรงมงกุฎแก้วกรเจียรกจร ส่วนตอนประพาสสวนใช้ชฎา ดังความว่า พระทรงชฎาแก้วสุกานต์ มีที่ไข่มุกามงกุฎอยู่เพียงครั้งเดียวคือตอนออกจากเมืองหมั้นหยาคที่กล่าวว่า ทรงม้ามงกุฎกรเจียรกจร

ประเภทของเครื่องหอม

เครื่องหอมหรือ สุนทร เป็นสิ่งที่อิเหนาใช้ทุกครั้ง การใช้เครื่องหอม ของอิเหนา มี 4 ชนิด คือ ผสมในน้ำอาบ ใช้หลังจากอาบน้ำ ใช้ชุบผ้าเช็ดหน้า ใช้อบรำเสื้อผ้า นอกจากเครื่องหอมแล้วอิเหนายังใช้ดอกไม้หอมประกอบด้วย การบรรยายถึงการใช้เครื่องหอมของอิเหนามี 2 ลักษณะ คือ บรรยายเฉพาะความเข้มข้นของกลิ่นและบรรยาย ชนิดของกลิ่น การบรรยายความเข้มข้นของกลิ่นมี 2 ชนิดคือ กลิ่นอ่อนๆ เช่น ทรงสุนทรธรรยรินกลิ่นเกลา กับ กลิ่น ทรลบ เช่น กลิ่นส่งหอมทรลอบอบาย รายละเอียดของกลิ่นเครื่องหอมที่อิเหนาใช้แสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงรายละเอียดเครื่องหอมที่อิเหนาใช้

ลักษณะที่ใช้	กลิ่น	คำประพันธ์
น้ำมันใส่ผม	น้ำมันจันทน์	น้ำมันจันทน์บรรจงทรงพระสาง
น้ำอาบ	- กลิ่นดอกไม้หอมแรง - น้ำดอกไม้เทศ - น้ำลอยดอกไม้สด	- อวลอบทรลบกลิ้นบุผา - น้ำดอกไม้เทศประพินกลิ่นส่ง - น้ำดอกไม้ใสสดเกสร
น้ำหอม	ปนทอง	ทรงสุนทรปนทองชมพูท ลูบไล้สุนทรปนทองทา
	ปนทองกลิ่นชะมด	ทองสุนทรปนสุวรรณกำภู หอมระรินชื่นชุกลิ้นชะมด
	ปนทองกลิ่นดอกไม้	- ทรงสุนทรปนทองรองพาน กลิ่นสุมาลย์ทรลอบองค์ - บรรจงทรงทาพระสุนทร ประพินเกสรสุมาลี
	น้ำดอกไม้เทศ	ทรงสุนทรปนปรุงจรงใจ น้ำดอกไม้เทศทาอ่างค์
	น้ำกุหลาบ	ถือผ้าเปียกชุน้ำกุหลาบกลิ่น
แป้ง	ผงกระแจะจันทน์ปนทอง	ประอุราอุหรับจับผิวพรรณ
อบรำ	กลิ่นดอกลำเจียก	ทรงภูษาช่อช่ายลายกระบวน หอมหวานอวลอบกลิ่นปะหนัน

ความประณีตงดงามในการเลือกสรรใช้เครื่องทรงของอิเหนา ทั้งประเด็นลักษณะการแต่งกาย ลักษณะของ เครื่องทรง และ ประเภทของเครื่องหอม เป็นสิ่งที่ส่งเสริมให้เจ้าชายหนุ่มนาม “อิเหนา” มีลักษณะ “งามเพราพริ้ง เพริศเจดณัน” ติดอยู่ในใจของผู้อ่านตลอดไป บทแต่งองค์ทรงเครื่องช่วยให้เห็นภาพลักษณ์ตัวละครชัดเจนขึ้น การทรงเครื่องที่สอดคล้องกลมกลืนกับสถานการณ์แสดงถึงลักษณะวรรณวิจิตรให้ประจักษ์ต่อผู้พินิจสาร

รายละเอียดดังกล่าวเหล่านี้จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้วรรณคดีเรื่องอิเหนาได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรว่ามีความงดงาม ประณีตบรรจง เหนือกว่าวรรณคดีประเภทกลอนบทละครเรื่องอื่นๆ

อ้างอิง

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546.
พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. อิเหนา เล่ม 1-5. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2510.
อารดา สุมิตร. ละครในของหลวงในสมัยรัชกาลที่ 2. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อัดสำเนา.

